

Eksistenca in umetnost kot usodni pustolovščini

Darja Pavlič in Josip Osti
o Grafenauerjevi pesniški
zbirki *Odtisi*

DARJA PAVLIČ

Odisejska budnost

Pesniške zbirke Nika Grafenauerja ne izhajajo prav pogosto: v šestdesetih je objavil dve, v naslednjem desetletju eno, v osemdesetih ponovno dve knjigi. Iztekajoče se desetletje bi kljub knjižici epigramov obveljalo za njegovo najbolj sušno, če ne bi z *Odtisi* spet odločno opozoril nase. Je završalo samo med nekaterimi pesniki in poklic(a)nimi bralci? Ali pa je glas, da gre za dobro poezijo, segel tudi do ljudi, ki sicer berejo, ampak samo, če so jim knjige razumljive? Odgovor pravzaprav poznam. Ko sem neznani gospe na vlakcu v branje ponudila *Odtise*, je knjigo nekaj časa zavzeto listala, nato mi jo je vrnila z besedami: "Jaz tega ne razumem." Dogodek omenjam samo zaradi lastnega nelagodja. Moja naključna sopotnica najbrž ni pričakovala, da ji bom razložila, kaj je hotel povedati avtor. Nemara, spoštovani bralec, to pričakuješ Ti? Ne, ne, skoraj prepričana sem, da poznaš teorije o kompliciranju oblike, rušenju horizonta pričakovanja, sooblikovanju pomena itd. Torej pričakuješ mojo interpretacijo, mojo zgodbo. Prav. Toda najprej drobno priznanje: nekoč sem, srednješolka, v dar dobila Grafenauerjeve *Palimpseste*; ritem in zvočna zbitost verzov

sta me očarala, ampak ker sem mislila, da moram najti skrito sporočilo, sem grabila bilke smisla in s tem skazila ves užitek. Danes se mi zdi, da je Grafenauerjeva poezija odlična vaja v potrpežljivosti, saj je treba vsak verz prebrati večkrat zaporedoma, če hočeš razpreti večpomenskost besed. Sporočila, s katerimi nas zasipajo sodobni mediji, po navadi dojamemo brez posebnega truda: kot kometi osvetlijo našo zavest in spet izginejo v noč. T. i. moderna poezija pa je tudi po stoletju in pol še zmeraj zahtevna in provokativna. To ne pomeni, da je apriori boljša od tradicionalne poezije, ampak da je drugačna, zato jo je treba presoјati z njej lastnimi merili.

Leta 1974 je Niko Grafenauer v knjigi *Kritika in poetika* objavil esej z naslovom *Oblikovanje pesmi*. V njem je razložil, kako ustvarja t. i. netemat-sko, neidejno, esteticistično ali ornamentalno poezijo. Med drugim je zapisal, da poezija "nikoli ne more privedi do dokončnega izničenja jezika in njegovega pomena". Prelivajoči se pomenski odtenki v besednih zvezah po njegovem mnenju ustvarjajo polisemijo, ki je "vsečina" estetske informacije. Že Janko Kos je opozoril, da je izhodišče Grafenauerjeve poezije Mallarméjeva absolutna lirika; gledišče lirskega subjekta torej ni provizorično ali hipotetično kakor v modernizmu. Simbolistične lastnosti Grafenauerjeve poetike so večpomenskost, muzikaličnost, piktorialnost in impersonalnost, medtem ko bi kršenje sintaktičnih pravil lahko izviralo tudi iz modernizma. V zbirki *Odtisi* so te lastnosti v glavnem ohranjene, vendar so najstrožje zahteve razrahljane: v nekaterih pesmih se pojavlja prvoosebni lirski subjekt, glagoli so pogostejši, teme so racionalnejše in zato bolj prepoznavne. V zbirkah *Štukature* in *Palimpsesti* so bile teme v glavnem emocionalne, neosebni lirski subjekt je v skrajno estetizirani govoricu opisoval svoje občutke, na primer presunjenost in hrepenenje. To, da je Grafenauerjevo pesništvo v resnici še zmeraj izpovedno, je ugotovil že Boris Paternu.

Zbirka *Odtisi* je sestavljena iz šestih ciklov. Posamezne pesmi nimajo naslovov, pač pa so naslovljeni cikli. V ciklu *Trajanje* je prva prepoznavna tema iztekanje človekovega življenja. Beseda *trajanje* ni sinonim za brezkončnost, ampak za časovno omejenost. Življenje traja samo do smrti, do ločnice, onkraj katere sta popolnost in transcendenca, ki je ne moremo ne videti ne poimenovati: "V jaz brez obličja potemjnjeni / Nihče." Človekovo življenje je zaznamovano z ločitvami in samoto; ta ni samo človeška, ampak tudi metafizična, saj "glas neizrekljivega v falzetnem grlu / bivanja molči". Metafore, ki jih uporablja Grafenauer v tem ciklu, so večinoma lahko razumljive, najbolj seveda tiste, ki so leksikalizirane, na primer "večerne sence padajo na pot". Zaradi goste prepletenosti različnih pomenskih ravni je pesem *V prežavem zraku razkriljena* ena najlepših v zbirki. Začne se z opisom poletnega dne: v prvi kitici je vzpostavljena razlika med lahkotnostjo neba in težo morja; oboje povezuje pogled, s katerim je v pesem uveden lirski subjekt – zdaj vemo, da pesem govori nekdo, ki svoje občutke projicira v poletni dan. Morje je prikazano kot velika žival, natančneje

riba. Toda luske, ki ga metaforično prekrivajo, so hkrati "luske trenutkov"; s to metaforo je v pesem uvedeno novo pomensko polje: čas. Personifikacija morja se nadaljuje v drugi kitici. V tretji kitici sta pojasnjeni "prežavost" in "razkrljenost" dneva: Ikarja, ki bi s svojim letom izpolnil oziroma osmislil prostranstvo, ni. Četrta kitica je refleksivna, saj metafore premikov, plovbe, potovanja, vrnitve opisujejo končnost človeškega življenje. Zadnja kitica prinaša dve pomensko nasprotujoči si metafori, obe sta povezani z morjem: "odisejska budnost" je metafora za aktivno, iskateljsko življenje, ki ga ženeta hrepenenje in pesniška domišljija; nasprotje takega življenja je zaobjeto s podobo alg, ki trdno spi. Pojmi, ključni za razumevanje pesmi, nastopajo v pomenskih dvojicah (lahko – težko, nebo – morje, letenje – plovba, budnost – spanje). Pesem mi govori, da je življenje moč osmisliti, če smo dovolj srčni in usmerjeni k visokim ciljem. O "plovbi brez Odiseja" govori pesem *Daleč-tu, v drobcih, zadrtilih v nas*, v kateri je čutiti pesnikovo ogorčenost nad pritlehnostjo vsakdana. Pesimizem ugotovitve, da "v notnem črtovju / bivanja ni zvezd, ki bi povzdigovala / težo resničnosti k psalmu", je stopnjevana z metaforo "htonična noč" iz pesmi, ki je nastala v Sarajevu leta 1994. Zadnja pesem v ciklu *Trajanje* govori o tem, kako je v poezijo ujet trenutek.

Cikel *Razpoke* uvaja pesem *Sneg brez stopinj, ki vabijo*. Metaforo zasnežene pokrajine, v kateri se križajo številne stopinje, poznamo iz Kovičeve mladostne pesmi *Bela pravljica*. Vid Snoj je belino pokrajine interpretiral kot metaforo za belino nepopisanega lista. To metaforo je uporabil Grafenauer v svoji pesmi, ki se začne kot zimski impresija. V četrti kitici je govor o Prozerpini – njene veke so spuščene čez čas. Mitološke figure so v *Odtisih* pogoste, po navadi so uporabljene kot nepreoblikovani simboli. Prozerpina je v rimski mitologiji povezana z zimo, saj mora ta letni čas preživeti v podzemlju. Grafenauer je torej združil dve podobi: po splošnem prepričanju narava pozimi spi, pesnik pa je to lastnost pripisal Prozerpini. Šele v zadnji kitici se izkaže, da je zimski pokrajina tudi metafora za nepopisan list oziroma odsotnost zgodovine. Metafore stopinje, gazi, sledi v snegu se v zbirki *Odtisi* pojavijo še nekajkrat, v isti pomenski krog pa spada tudi naslovna beseda.

V ciklu *Razpoke* je pesnik nekatere pesmi posvetil svojim najbližjim, med drugim umrli materi. Ljubezenska tema postane osrednja v ciklih *Čas v pogledu* in *Vezi daljav*, kjer je prepletana s temo minljivosti. Zdi se, da je zveza med ljubimcema pretrgana, morda zaradi geografske oddaljenosti ali celo zaradi smrti. Tudi kadar je par skupaj, lirski subjekt v sklenjenem objemu občuti samoto. Boris A. Novak je v svoji spremni besedi zapisal: "Še nikoli doslej se ni Grafenauerjeva erotična lirika povzpela – oziroma točneje: sestopila – do tako ranljive človeškosti." Cikel *Izrezi* obsega pesmi, posvečene pesnikovim prijateljem in kolegom. V izboru, ki ga je za zbirko *Kondor* pripravila Tea Štoka, so bile pod tem naslovom

objavljene druge pesmi. Novi *Izrezi* prinašajo iskrive portrete Tineta Hribarja, Rudija Šeliga, Jožeta Snoja, Miroslava Košute, Draga Jančarja in Paula Celana.

Ena najpogostejših besed v zbirki *Odtisi* je čas: osebni čas kot minevanje posamezniku odmerjenih dni; čas dveh oseb, povezanih z ljubezenskim čustvom; zgodovinski čas, opisan z metaforo noči; in naposled presežni čas, s katerim se v sedanost vpisuje sled transcendence. V *Odtisih* se prvoosebni lirski subjekt ne pojavlja pogosto, pa vendar vsaka pesem razkriva zelo osebno, po navadi melanholično razpoloženje. Zadnji cikel sestavljajo kratki, filozofsko intonirani lirični utrinki. Trivrstičnica, s katero se zbirka konča, je odmev na 138. psalm. V njej je strnjeno spoznanje, ki razmišljanje o eksistenčialnih vprašanjih postavi v svetlejši kontekst proslavljanja nedoumljivega načrta našega bivanja: "Prečudovita je ta vednost, / previsoka: popolnost je onstran stvari / v konkretnih čudežih odvisna od snovi."

